

Д. О. Вотінова,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

СТРАТЕГІЇ ДОМЕСТИКАЦІЇ ТА ФОРЕНІЗАЦІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ПОВІСТІ-АНТИУТОПІЇ «ANIMAL FARM» ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА

У статті розглядається повість-антиутопія «Animal Farm» Джорджа Орвелла і здійснюється порівняльний аналіз застосування стратегій доместикації та форенізації у п'яти українських перекладах твору, здійснених І. Шевченком (І. Чернятинським), І. Дибко, Ю. Шевчуком, О. Дроздовським і Н. Околітенко.

Ключові слова: антиутопія, перекладацькі стратегії, переклади українською, Джордж Орвелл.

STRATEGIES OF DOMESTICATION AND FOREIGNIZATION IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF THE DYSTOPIAN STORY «ANIMAL FARM» BY GEORGE ORWELL

The article deals with the dystopian story «Animal Farm» by George Orwell and provides comparative analysis of the domestication and foreignization strategies applied in five Ukrainian translations made by I. Shevchenko (I. Cherniatynskyi), I. Dybko, Yu. Shevchuk, O. Drozdovskiy and N. Okolitenko. The story contains a short preface written by George Orwell, where the author reveals his political outlook and attitude towards the totalitarian regime in the USSR. The fairy story presents an allegorical image of the USSR leaders suppressing the people, hiding behind the veil of socialism and pretending to bring equality and freedom to the lower classes. The theme of totalitarianism, which includes control over a personality, social tensions, censure, ideological pressure, the threat of civil wars etc., appears to be recurrent (if not dominant) in the dystopian genre and is of great value for the literary translation, as far as the language representation of the mentioned phenomena presents a volume for investigation.

Special interest is given to the diversity of lexical and stylistic means of the story, used by different translators to reproduce the peculiarities of the story and to appropriately represent them in translation either with the help of domestication or foreignization translation strategy.

It seems quite noticeable that «Animal Farm» was first translated into Ukrainian and the footnote written by Orwell, as far as the original version was lost, was further translated into English from the Ukrainian translation made by I. Shevchenko. Thus, the value of the article is predetermined by the translators' techniques applied to reflect the atmosphere of the fairy story «Animal Farm».

Key words: dystopia, translation strategies, translations into Ukrainian, George Orwell.

СТРАТЕГИИ ДОМЕСТИКАЦИИ И ФОРЕНИЗАЦИИ В УКРАИНСКИХ ПЕРЕВОДАХ ПОВЕСТИ-АНТИУТОПИИ «ANIMAL FARM» ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА

В статье рассматривается повесть-антиутопия «Animal Farm» Джорджа Орвелла и проводится сравнительный анализ применения стратегий доместикации и форенизации в пяти украинских переводах произведения, представленных И. Шевченко (И. Чернятинским), И. Дыбко, Ю. Шевчуком, А. Дроздовским и Н. Околитенко.

Ключевые слова: антиутопия, переводческие стратегии, переводы на украинский, Джордж Орвелл.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із найцікавіших творів епохи постмодернізму у літературі є антиутопія – жанр, що привертає увагу вітчизняних та зарубіжних літературознавців і перекладознавців. У першій половині ХХ століття домінантним жанром була соціальна антиутопія, але після Другої світової війни жанр набув нових відтінків завдяки гротескно-сатиричній, філософсько-психологічній та інтелектуально-іронічній спрямованості. У творчості письменників з'являються нові різновиди роману-антиутопії – роман-пародія, роман-метафора, роман-енциклопедія, роман-детектив тощо. В ієрархії жанрових форм антиутопії провідне місце належить роману-антиутопії, оскільки він завдяки своїй пластичності, синтетичності й відкритості здатний акумулювати проблеми минулого, теперішнього і майбутнього. Однак у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. під впливом роману-антиутопії розвинулися нові для жанру різновиди (оповідання-антиутопія, повість-антиутопія, драма-антиутопія) [2, с. 7].

У контексті дослідження антиутопічного жанру **матеріалом** нашої розвідки слугує «Animal Farm» Джорджа Орвелла (1945). Сатирична казка, філософська притча, байка-алегорія – жанр твору диференціюють по-різному, один лише факт є зрозумілим та беззаперечним: він має антиутопічний характер, і це помітно навіть неозброєним оком. Та навряд чи можна було очікувати чогось іншого від Джорджа Орвелла – одного з найвідоміших англійських письменників, творця знаменитого роману-антиутопії «1984», розвінчувача міфу радянського соціалізму.

Аналіз досліджень і публікацій. Вагомі літературознавчі науки розвідки, присвячені жанру антиутопії, були здійснені вітчизняними та зарубіжними вченими. Насамперед, це А. Григоровська, О. Дашко, О. Євченко, Ю. Жаданов, Г. Іленьків, О. Копач, К. Кумар, Е. Мілнер, О. Смірнов, А. Соловйова. Досить ґрунтовний аналіз повісті знаходимо у дослідженнях вітчизняних авторок О. Лучук і В. Кальницької. Втім, перекладознавчий бік справи залишається поза увагою науковців, будучи лише частково висвітленим у розвідках О. Вороної, М. Ребенко, Н. Любчук (переклад власних імен) і Н. Янко (відтворення алюзій).

Формулювання цілей статті. Зважаючи на відсутність комплексного порівняльного аналізу перекладів повісті-антиутопії, стаття має на меті висвітлити стратегії відтворення мовностилістичних складових першотвору засобами української мови.

Виклад основного матеріалу. У першій половині ХХ століття антиутопічні твори, в яких письменники намагалися розкрити механізми деспотичної діяльності суспільно-політичної системи, стали своєрідною реакцією на тоталітарні режими, що активно формувалися у той час по всьому світу. У цьому контексті О. Л. Дашко розглядає два тематичних типи антиутопії: антирадянську, яка стосується творів Дж. Орвелла і О. Гакслі, і антифашистську, спрямовану передусім проти гітлерівської Німеччини. Своім виникненням вони завдячують, відповідно, соціалізму і фашизму – соціально-політичним формаціям, запланованим в якості ідеалу, але натомість спрямованим на жорстокість і насилля [1].

Базовими ознаками будь-якого твору жанру антиутопії, за І. Д. Тузовським, є домінуюча негативна модальність твору, зумовлена похмурістю оповіді; існування у створеному автором суспільстві групи «незадоволених» порядком індивідів; моделювання песимістичного сприйняття суспільства майбутнього. На формування негативної моделі майбутнього впливає низка чинників, а саме: панування тоталітарної форми влади, деградація культури, несприйняття чужої етнічної й культурної системи цінностей, відчуження людського в людині, зникнення особистісного компоненту буття тощо [3, с. 38].

Усі ці риси сповна проявляються у повісті-антиутопії «*Animal Farm*», яка була вперше опублікована в Англії у 1945 році. Джордж Орвелл, переконаний соціаліст, не приховував своєї відверто антисталінської позиції, що сформувалася під впливом пережитого у громадянській війні в Іспанії, де письменник брав безпосередню участь на боці республіканського іспанського уряду. Долучення до лав міліції РОУМ (об'єднаної робітничої іспанської партії) лише зміцнило погляди Орвелла, тому він рішуче спрямував усі доступні засоби на викриття тоталітаризму у СРСР, який ховався під машкарою демократії й соціалізму. З-під пера автора вийшли досконалі анти тоталітарні твори, які стали усесвітньо відомими здобутками антиутопічного жанру, зокрема байка-алегорія «*Animal Farm*» та роман «1984», який послугував ідейним продовженням казки. У романі «1984» Орвелл змальовує деспотичний світ, у якому нівелюється усвідомлення власного «Я», начисто руйнується свідомість особистості, стирається і переписується історія, здійснюється спостереження за кожним рухом людини, а найменша похибка від стандартного мислення призводить до моральної чи фізичної загибелі. До появи такого світу може призвести спосіб життя, який Джордж Орвелл висвітлює у повісті «*Animal Farm*» у легкій алегоричній формі. Проте, така розважальна алегоричність лише забарвлює повість негативними відтінками застереження.

Досі у нашому дослідженні не був зазначений переклад назви «*Animal Farm*», і це не випадково. Насправді до уваги українського читача запропоновано цілий спектр україномовних версій повісті:

1) «*Колгосп тварин*» Ігоря Шевченка (Івана Чернятинського) (1947), який став першим перекладом повісті і до якого Орвелл особисто написав передмову;

2) «*Хутір тварин*» Ірини Дибко (1984), який перекладачка позиціонує як «вільний переклад»;

3) «*Ферма «Рай для тварин»*» Юрія Шевчука (1991), яку в якості першого українського перекладу побачила Україна, що знаходилася на порозі здобуття незалежності;

4) «*Скотоферма*» О. Дроздовського (1991), яка вийшла у невеликому часовому проміжку після перекладу Ю. Шевчука;

5) «*Скотохутір*» Наталії Околітенко (1992), найсучасніша у порівнянні з іншими перекладами інтерпретація повісті.

Найпершим, що може привернути увагу фахівця з перекладу, є назва повісті, по-різному інтерпретована її перекладачами. О. Дроздовський і Ю. Шевчук застосовують у перекладі форенізацію, завдяки чому локація *farm* залишається *фермою*, запевнюючи читача, що мова йде не про хутір – реалію української культури, а про замощаний (про що свідчить назва *Manor Farm*) маєток пана Джонса, а саме про ферму. У перекладі І. Дибко і Н. Околітенко *ферма* перетворюється у *хутір* (стратегія доместикації), проте важко сказати напевне, чи є це рішення доцільним, оскільки використання української культуремою передбачає низку подальших трансформацій (чи міг добродій на ім'я Джонс жити на хуторі?). З тієї ж самої причини досить неочікуваним є тлумачення І. Чернятинського, у перекладі якого з'являється суто радянська реалія *колгосп*. Втім, перш ніж критично поставитися до такого надмірно одомашненого перекладацького варіанту варто мати на увазі, що переклад був здійснений ще у 1947 році, коли український художній переклад в ескізі був ідеологізованим не менш, ніж в УРСР. І. Чернятинський занадто піднімає завісу над завульованою Орвелловою алегорією, але свідомо людина, яка хоч трохи знайома з історією Радянського Союзу, безперечно, сприйме алузію належним чином.

Інтерес викликають варіанти відтворення назви ферми пана Джонса:

Mr. Jones, of the Manor Farm, had locked the hen-houses for the night, but was too drunk to remember to shut the popholes [9].

Містер Джонс із ферми «Садиба» позачиняв на ніч курятники, але з переп'яності забув про кормушки [5].

Пан Джоунс, хазяїн ферми «Статок», як завжди, позачиняв на ніч усі курники, та сп'яну забув позачиняти й лазу [4, с. 196].

Пан Джонс, власник хутора «Дідівщина», позачиняв на ніч курники, та був занадто на підпитках, щоб не забути також закрити і дірки, кудию вилзали кури [7].

Містер Джонс з ферми «Садиба» замкнув на ніч курник, проте, добряче напившись, забув позатуляти дірки в стіні [8].

Зближалась темна ніч. Власник Панського хутора Романов позачиняв двері курників, але тому, що був у нетверезому стані, не прикрив як слід тих щілин, крізь які пролазили кури [6, с. 15].

Перекладацькі рішення О. Дроздовського, Ю. Шевчука і Н. Околітенко є досить вдалимими у відтворенні одиниці *manor*, яка має відповідники *маєток*, *помістя*. І. Чернятинський вдається до повної трансформації назви ферми, внаслідок чого у нього з'являється хутір «Дідівщина». Таким чином перекладач вказує на жорстокі умови утримання домашніх тварин – їх працю *Людина* використовує у власних корисливих цілях, а після того, як сила тварин вичерпується, відвозить їх на бійню. Проте, навряд чи такий відповідник є досить адекватним, оскільки у такому випадку твір англійського письменника більше не створює враження продукту чужої культури. Що стосується інтерпретації І. Дибко, вона називає своє творіння «вільним перекладом» і саме таким він постає перед читачем. Пан Джонс стає Романовим, а хутір здобуває характеристику *панського*. Певним чином назва відображає лад на фермі, тобто панування людей над свійськими тваринами, проте це вже не *Manor Farm* Дж. Орвелла. Р. Кухар у передмові до перекладу зауважує, що «[...] Ірина Дибко вказує правильне місце дії твору й називає персонажі й речі по їхньому справжньому імені. В її перекладі Сталін залишається кривавим Сталіним, а інші кнурі й кабани в повісті – типові більшовицькі кровопивці, виступають, на зразок Троцьких, Молотових, Єжових, Постишевих, Кагановичів, такими ж московсько-більшовицькими опричниками [...]» [6, с. 6]. Та на нашу думку, якби Дж. Орвелл мав таке бажання, локацією його байки початково став би Волгоград (що ми спостерігаємо у І. Дибко). Надлишкова доместикація лише руйнує враження від оригінального твору. Проте, безперечно, у перекладі І. Дибко є позитивні сторони: на відміну від застарілого першого перекладу байки, авторка вдихає в переклад нове життя.

Певним чином усі перекладачі застосовують переважно стратегію одомашнення, і це стосується усієї повісті-антиутопії в цілому. Кожна інтерпретація містить характерну українській мові стилістично забарвлену лексику, яка дозволяє читачу почувати себе «у своїй тарілці», наприклад «*lurched*» («плетався»), «*there was a sturring and a fluttering*» («зчинився рейвах»), «*every mouthful of food was an acute positive pleasure*» («ремігаючи») тощо.

Цікавою ілюстрацією доместикації також слугує переклад нагороди, яку вигадали тварини:

The animals decided unanimously to create a military decoration, 'Animal Hero, First Class' which was conferred there and then on Snowball and Boxer. It consisted of a brass medal (they were really some old horse-brasses which had been found in the harness-room), to be worn on Sundays and holidays. There was also 'Animal Hero, Second Class' which was conferred posthumously on the dead sheep [9].

Знову спостерігаємо легко зрозумілу алузію на СРСР, а саме натяк на нагороду «Герой Радянського Союзу», якою відзначали дуже часто посмертно, за колективні заслуги та героїські вчинки перед радянською державою. Перекладачі вкотре вдаються до стратегії доместикації: *Тварина-Герой I ступеня* спостерігаємо у Ю. Шевчука [5], *Герой Тварин Першої Кляси* у І. Чернятинського [7], *Герой Скотоферми Першого ступеня* у О. Дроздовського [4, с. 221], *Герой першої кляси* у І. Дибко [6, с. 30]. У скороченому перекладі Н. Околітенко назва нагороди взагалі зникає. Лексема *кляса*, використана І. Чернятинським та І. Дибко, є доволі-таки застарілою формою т. зв. харківського правопису, яким і донині послуговується

українська діаспора у значній частині своїх видань. Варіант О. Дроздовського, як ми вважаємо, не так потужно передає задум автора оригінального твору. Найкращий варіант перекладу, на нашу думку, пропонує Ю. Шевчук, який, відповідно до наміру Джорджа Орвелла, настановлює реципієнта перекладу на асоціації із реалією виключно Радянського Союзу.

Висновки. Результати проведеного дослідження демонструють, що у перекладах повісті-антиутопії «*Animal Farm*» Джорджа Орвелла домінують застосування стратегії одомашнення. Можливо, це зумовлено тим, що вони були здійснені за кордоном, де взагалі поширений доволі специфічний варіант української мови. Наявність низки перекладів одного твору є надзвичайно цінним явищем для дослідника, оскільки дає можливість порівняти їх рішення та стратегії, а сам переклад перетворює на своєрідне творче змагання. У випадку аналізованого у статті твору ми маємо враховувати, що деякі переклади здійснювалися у діаспорі, для якої взагалі притаманна певна мовна архаїка та надмірна доместикація. Інші переклади писалися так би мовити «на зорі» української незалежності, коли викривання усього радянського було актуальним літературним трендом. Крім того, застосування доместикації зумовлюється стилістикою самої байки, її гротескністю, яку перекладачі хотіли таким чином ще більше підкреслити та посилити, що також цілком вписується у традицію сучасного українського перекладу.

Подальші перекладацькі дослідження жанру антиутопії в цілому та повісті-антиутопії «*Animal Farm*» зокрема, з нашої точки зору, є дуже перспективними, адже жанр є недостатньо висвітленим у перекладацьких студіях.

Література:

1. Дашко Е. Л. Жанр антиутопии в английской литературе первой половины XX века: рекомендации по изучению темы в ВУЗе [Електронний ресурс] / Е. Л. Дашко. – Режим доступу : dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/54-Dashko.pdf
2. Копач О. О. Сучасна російська антиутопія (1980-2000 роки): традиції та новаторство (проза) : дис... канд. філол. наук: 10.01.02 / Таврійський національний ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімф., 2005.
3. Тузовский И. Д. Светлое завтра? Антиутопия футурологии и футурология антиутопий / И. Д. Тузовский; Челябин. гос. акад. культуры и искусств. – Челябинск, 2009. – 312 с.
4. Орвелл Дж. Ніч ополудні. Скотоферма / Дж. Орвелл, А. Кестлер ; Переклад з англійської О. Дроздовського. – Київ : РВО «Заповіт» МПП «Інформ ОТ сервіс», 1991. – 272 с.
5. Орвелл Дж. Ферма «Рай для тварин». Небилиця. – [Електронний ресурс] / З англійської мови переклав Юрій Шевчук, журнал «Всесвіт» #1, Київ, 1991. – С. 75–112. – Режим доступу : <http://ukrlife.org/main/minerva/orwell1.htm>
6. Орвелл Дж. Хутір тварин (вільний переклад з англійської Ірина Дибко, передмова Р. Кухара). – Балтімор ; Торонто: Укр. вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1984. – 98 с.
7. Оруэл Г. Колгосп тварин. / [Електронний ресурс] / З англійської мови переклав Іван Чернятинський, 91 ст., видавництвом «Прометей», Мюнхен, 1947. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/novela/kolghosp.htm>
8. Оруэл Дж. Скотухутір: Казка / [Електронний ресурс] / (переклад з російської Н. Околітенко, передамова Н. Околітенко). Літературно-художній та громадсько-політичний місячник «Вітчизна». – № 9. – 1992. – С. 38–72. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Orwell_George/Skotokhutir/
9. Orwell G. Animal Farm [Електронний ресурс] / G. Orwell. – Режим доступу : http://msxnet.org/orwell/animal_farm.pdf

УДК 372.881.111.1

А. М. Габовда, Т. М. Кравченко,

Мукачівський державний університет, м. Мукачеве

ФОРМУВАННЯ АКТИВНОГО, ПАСИВНОГО ТА ПОТЕНЦІЙНОГО СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті розглянуто питання формування активного, пасивного та потенційного словникового запасу студентів-філологів. В дослідженні розкривається система роботи над словом, поглиблення розуміння його у контексті, усвідомлення студентами відтінків лексичних значень, що сприяє збагаченню словникового запасу, теоретичних знань про слово і практичних навичок користування різними видами лексики. Сприймання та запам'ятовування лексичних одиниць відбувається на основі асоціацій. На етапі знайомства з новою лексикою важливим є вибір комунікативної спрямованості, яка сприяє використанню слів у мовленні і формуванню позитивної мотивації засвоєнню нових лексичних одиниць. В основі комунікативної спрямованості мають бути асоціативні процеси, які сприяють мимовільному запам'ятовуванню слів. Типологія лексики встановлює типи слів з точки зору тих труднощів, які вони викликають при засвоєнні. Подібний підхід дозволяє визначити систему роботи над кожною групою слів лексичного мінімуму з урахуванням їх складності. Виділено вісім типів лексичних одиниць. Визначено категорії вправ спрямованих на запам'ятовування слова. Розглянуто різні способи словотворення, завдяки яким формується потенційний словник студента. Теоретична цінність роботи полягає в узагальненні та систематизації методологічних знань по даній проблемі. Практична цінність – в розробці методологічних рекомендацій, щодо навчання лексичному матеріалу. Перспективу подальших досліджень бачимо у систематичному збагаченні словникового запасу студентів під час здійснення між предметних зв'язків з іншими навчальними дисциплінами, що має забезпечити процес глибокого засвоєння слова у всіх його виявах.

Ключові слова: *лексика, словниковий запас, студенти-філологи, активні, пасивний, потенційний запас.*

FORMATION OF ACTIVE, PASSIVE AND POTENTIAL VOCABULARY OF STUDENTS- PHILOLOGISTS

The paper deals with the formation of active, passive and potential vocabulary of students-philologists. The study revealed the system of work over the word, understanding it in the context, realization of lexical meanings of shades by students, contributes to the enrichment of vocabulary, theoretical knowledge of word and practical skills to use different kinds of language. Perception and memorizing of lexical items takes place on the basis of association. At the stage of acquaintance with new vocabulary it is important to choose a communicative orientation, which promotes the use of words in speech and formation of positive motivation of mastering new lexical items. Associative processes should be at the heart of communicative orientation that contribute to involuntary memorization of words. The typology of vocabulary sets the types of words in terms of the difficulties they cause for learning. This approach allows the system to determine the work of each group of words lexical minimum, taking into account their complexity. Eight types of lexical units have been identified. Categories of exercises aimed at memorizing the words have been defined. Various methods of word formation have been considered with the help of which a potential student's vocabulary is formed. The theoretical value of the work is generalization and systematization of methodological knowledge on this issue. The practical value is the development of methodological recommendations on